

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

УДК 332.146.2

DOI: <https://doi.org/10.32782/1814-1161/2023-4-11>

Добрик Л.О.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри фінансів, обліку та психології
Українського державного університету науки і технологій

Терещенко П.В.

аспірант кафедри підприємництва, організації виробництва
та теоретичної і прикладної економіки
Українського державного університету науки і технологій

Dobryk Liliia

Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Finance,
Accounting and Psychology
Ukrainian State University of Science and Technologies

Tereshchenko Pavlo

Graduate Student of the Department of Entrepreneurship,
Production Organization and Theoretical and Applied Economics
Ukrainian State University of Chemical Technology

ІНСТИТУЦІЙНІ ФАКТОРИ ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ЯК СКЛАДОВА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ

INSTITUTIONAL FACTORS FOR THE FORMATION OF COMPETITIVENESS AS A COMPONENT OF THE REGION'S SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT

У статті розглядається вплив інституційних факторів на конкурентоспроможність та економічну безпеку регіонів. Інституційні фактори класифіковано за характером впливу на конкурентоспроможність регіонів та за сферою їх дії. Визначено, що інституційні фактори впливають на конкурентоспроможність галузей і секторів економіки регіону через стимулювання розвитку певних галузей економіки та співпрацю між підприємствами в рамках кластерів. Детально розглянуто доцільність та особливості формування кластерів з метою покращення конкурентних позицій та підвищення рівня економічної безпеки регіону. З метою формування високих конкурентних позицій регіону саме інституційні фактори можуть сприяти розвитку кластерів. Застосування кластеризації та формування кластерів дозволяє підвищити регіональну конкурентоспроможність за рахунок підвищення ефективності виробництва і зниження витрат і ризиків.

Ключові слова: *регіон, конкурентоспроможність, інституційні фактори, соціально-економічний розвиток регіону, економічна безпека, кластеризація, потенціал.*

The article examines the influence of institutional factors on the competitiveness and economic security of regions. Institutional factors are classified by the nature of their influence on the competitiveness of regions and by their scope. It was determined that institutional factors affect the competitiveness of industries and sectors of the region's economy by stimulating the development of certain sectors of the economy and cooperation between enterprises within the framework of clusters. The expediency and peculiarities of the formation of clusters in order to improve competitive positions and increase the level of economic security of the region are considered in detail.

In the formation of high competitive positions of the region, it is institutional factors that can contribute to the development of clusters, that is, the union of enterprises specializing in the production of similar goods and services. The use of clustering and the formation of clusters makes it possible to increase regional competitiveness by increasing production efficiency and reducing costs and risks. It was determined that in order to increase competitiveness, it is necessary to carry out institutional changes, in particular, to improve legislation, strengthen the effectiveness of law enforcement agencies, decentralize power, and develop the social sphere. Suggestions for improving the legislation have been put forward, stressing that ineffective regulatory acts can complicate business development and investment attraction. It is also noted that the irresponsible activity of law enforcement agencies can negatively affect the investment climate of the region. In addition, an important aspect is the decentralization of power, which allows regions to manage resources more efficiently and make decisions aimed at development. Special attention is paid to initiatives related to the development of the social sphere, since a high level of its development creates favorable conditions for the life and work of the population, which in turn contributes to increasing the competitiveness of the region in terms of labor force.

Keywords: region, competitiveness, institutional factors, socio-economic development of the region, economic security, clustering, potential.

Постановка проблеми. Конкуреноспроможність регіону є складним економічним і соціально-політичним феноменом, який відображає здатність регіону успішно функціонувати та розвиватися в умовах конкурентного середовища. Вона є важливою умовою сталого економічного зростання та добробуту населення регіону. Формування конкурентоспроможності регіону є багатофакторним процесом, який залежить від взаємодії внутрішніх і зовнішніх факторів. Однією з ключових проблем є визначення і розуміння мультифакторіальності конкурентоспроможності регіонів. Важливо розглядати не лише економічні показники, але і соціокультурні, екологічні, технологічні та інші аспекти. Такий підхід дозволить більш повно і точно оцінити рівень конкурентоспроможності регіону та розробити ефективні стратегії його підвищення. Ефективна стратегія підвищення конкурентоспроможності регіонів повинна ґрунтуватися на тісній взаємодії між державною та регіональною політикою. Важливо вивчити роль та вплив цих політичних інструментів на економічний розвиток регіонів, а також розробити рекомендації для оптимального їх поєднання. Сучасний розвиток вимагає спеціального акценту на вивчення ролі інновацій та технологій у формуванні конкурентоспроможності регіонів. Аналіз впливу цих факторів на економіку, освіту, інфраструктуру та інші сфери є важливим завданням для розробки ефективних стратегій підвищення конкурентоспроможності. Розв'язання проблеми конкурентоспроможності вимагає створення системи індикаторів та механізмів моніторингу. Це дозволить ефективно виміряти та оцінювати рівень конкурентоспроможності регіонів, а також оперативно коригувати стратегії управління.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у розробку науково-практичних засад підвищення конкурентоспроможності регіонів зробили такі вітчизняні й зарубіжні вчені, як, Л. Антонюк, Б. Асхайм, І. Бегг, І. Брикова, Б. Гардінер, Н. Жиліяєва, В. Захарченко, О. Зінченко, Р. Камані, Л. Ковальська, О. Крайник, Н. Мікула, С. Писаренко, М. Портер, В. Решетило, Л. Семів, Р. Фатхутдінов, Л. Шеховцева, Л. Чернюк, Л. Яремко та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Загальна проблема фор-

мування конкурентоспроможності регіонів є добре дослідженою в економічній теорії та практиці. Однак, існує ряд невирішених раніше частин цієї проблеми, які потребують подальшого дослідження. Однією з таких частин є питання впливу інституційних факторів на конкурентоспроможність та рівень економічної безпеки регіонів. Дослідження цього питання є важливим, оскільки дозволяє зрозуміти, як правові, політичні та соціальні інститути впливають на здатність регіонів успішно функціонувати та розвиватися в умовах конкурентного середовища. Дослідження цього питання є важливим, оскільки дозволяє розробити практичні інструменти, які можуть бути використані для підвищення конкурентоспроможності та рівня економічної безпеки регіонів.

Метою статті є дослідження впливу інституційних факторів на конкурентоспроможність регіонів та розробка рекомендацій щодо підвищення конкурентоспроможності регіонів на основі інституційних змін.

Виклад основних результатів дослідження. Інституційні фактори є одними з найважливіших та ключових чинників, що впливають на конкурентоспроможність регіонів. Вони включають в себе правові, політичні та соціальні інститути, які діють у регіоні. Правові інститути регулюють соціально-економічний розвиток в регіоні, забезпечують економічну безпеку (захист прав власності та рівних можливостей для всіх учасників ринку). Політичні інститути відповідають за формування та реалізацію державної політики в регіоні. Соціальні інститути визначають соціальні норми та цінності, які впливають на поведінку людей і підприємств [1].

Інституційні фактори можна класифікувати за різними критеріями. За характером впливу на конкурентоспроможність регіонів вони можуть бути [2]:

- структурні фактори, які визначають загальний економічний та соціальний розвиток регіону, до яких належать: система освіти та професійної підготовки; система охорони здоров'я; інфраструктура; інноваційний потенціал;

- функціональні фактори, які регулюють конкретні економічні процеси в регіоні. До таких факторів доцільно віднести правові інститути, політичні інститути та соціальні інститути.

За сферою дії інституційні фактори можуть бути:

- місцеві фактори, які діють на рівні конкретного регіону;
- національні фактори, які діють на рівні країни в цілому;
- міжнародні фактори, які діють на рівні світового співтовариства.

Розглядаючи більш детально фактори, які діють на рівні регіонів (мезоекономічному рівні), можемо відзначити, що інституційні фактори впливають на конкурентоспроможність галузей і секторів економіки регіону через низку механізмів.

Одним з таких механізмів є стимулювання розвитку певних галузей економіки [3]. Політичні інститути можуть стимулювати розвиток певних галузей економіки, наприклад, інноваційної або туристичної. Це може здійснюватися шляхом надання податкових пільг, державної підтримки, створення сприятливого інвестиційного клімату.

Удосконалення законодавства є одним з найважливіших напрямів інституційних змін, що сприяють підвищенню конкурентоспроможності регіонів. Недосконале законодавство може створювати перешкоди для розвитку бізнесу і інвестицій.

Зміцнення ефективності правоохоронних органів є важливою сферою інституційних змін, спрямованих на підвищення конкурентоспроможності регіонів. Невідповідальна діяльність правоохоронних органів може негативно впливати на інвестиційний клімат регіону [4]. Децентралізація влади є також важливим напрямом інституційних змін, що сприяють підвищенню конкурентоспроможності регіонів. Децентралізація влади дозволяє регіонам більш ефективно управляти своїми ресурсами і приймати рішення, спрямовані на розвиток регіону. Розвиток соціальної сфери представляє собою не менш важливий напрям інституційних змін, спрямованих на підвищення конкурентоспроможності регіонів. Високий рівень розвитку соціальної сфери створює сприятливі умови для життя і роботи населення, що сприяє підвищенню конкурентоспроможності регіону як робочої сили.

Ще одним механізмом постає співпраця між підприємствами в рамках кластерів [5]. Інституційні фактори можуть сприяти розвитку кластерів, тобто об'єднання підприємств, що спеціалізуються на виробництві схожої продукції або послуг. Кластери підвищують конкурентоспроможність регіону шляхом підвищення ефективності виробництва, зниження витрат і ризиків. Наприклад, у регіоні з ефективним управлінням і підтримкою розвитку інноваційної економіки створюються сприятливі умови для розвитку підприємств, що займаються розробкою і виробництвом новітніх технологій. Це сприяє підвищенню конкурентоспроможності регіону в цілому.

При формуванні кластерів необхідно мати на увазі наявність науково-дослідного або регіонального інноваційного зв'язку, що не гарантує швидкого економічного розвитку і підвищення рівня добробуту населення. Інноваційний центр регіонального економічного розвитку для входження в національну дослідницьку систему може бути другорядним завданням.

У регіонах існують різні методи кластерного аналізу, засновані на індексах, концентрації, моніторингу, масштабах виробництва тощо. Одним з ключових елементів цього є виявлення логічних закономірностей, за якими організації і фірми формуються в єдиний конкурентоспроможний кластер. Незважаючи на переваги кластеризації, в сучасних умовах існує безліч факторів, що негативно впливають на подальший розвиток даного підходу, головним чином відсутність механізмів формування і функціонування кластерів [6; 7; 8]. Абсолютизація певних схем призводить до зниження ефективності кластерного підходу, тим більше що це істотно обмежує його можливості через відсутність конкретних дій з розвитку загальної кластерної системи, які повинні бути реалізовані органами місцевого самоврядування та іншими зацікавленими сторонами для подальшого розвитку економіки регіону. Для цього потрібна наявність певних умов існування і використання інноваційної кластеризації регіонів. По-перше, розробка чіткої системи оцінки та аналізу потенційних можливостей регіону для формування показників інноваційного кластеру. По-друге, розробка і застосування різних цільових програм регіональної кластеризації в існуючих регіонах, а також включення регіональних «мертвих зон» для подальшого просування кластерів всередині регіону. По-третє, існують певні пріоритетні показники для учасників кластера. Існуючі методологічні розробки, рекомендації з аналізу та оцінки, створення та вивчення кластерів, регіональної привабливості практично не враховують механізми їх функціонування.

Крім того, при створенні кластерів необхідно враховувати різницю між сформованою спеціалізацією та ефективною спеціалізацією [6]. Сформована спеціалізація – це концентрація певних видів в даному регіоні виробничих потужностей, що задовольняють не тільки власні потреби в продукції, а й інші регіони. Ефективна спеціалізація регіону передбачає переважний розвиток певних галузей промисловості, які найкращим чином використовують ресурси регіону. Ефективність регіональної спеціалізації слід оцінювати з точки зору раціонального територіального розподілу праці в національному масштабі та продуктивного використання регіональних ресурсів.

Слід також звернути увагу на існуючі проблеми, які характеризують процес забезпечення економічної безпеки і тісно пов'язані з інституційною характеристикою на мезорівні [9]. Серед таких проблем варто відзначити нагляд з боку наглядових органів за дотриманням законодавства в області регулювання діяльності інститутів розвитку; вибіркоче використання інструментів підтримки; обмеження законодавства в області регіональної конкуренції. Ці проблеми призводять до зниження довіри до таких інститутів розвитку.

Водночас необхідно проаналізувати і проблеми, що виникають на регіональному рівні. Розуміння просторових та регіональних економічних проблем ґрунтується на перевагах

природних ресурсів, економії концентрації та витратах на транспорт та зв'язок. Таким чином, саме інституційне середовище регулює відносини обміну між економічними суб'єктами і впливає на механізми функціонування політичних і економічних систем. Якість інституційного середовища визначається ефективністю функцій основної установи, але і є елементом системи і залежить від інших компонентів.

Висновки. Отже, конкурентоспроможність регіонів визначається комплексом факторів, серед яких важливе місце займають інституційні фактори. Інституційні фактори впливають на конкурентоспроможність регіонів на різних рівнях, а їхня ефективність є важливою умовою для успішного соціально-економічного розвитку. Подальші дослідження у даному напрямку можуть бути спрямовані на уточнення теоретичних основ дослідження конкурентоспроможності регіонів та розробку методичних підходів до її оцінки. Особливо важливим є проведення досліджень, які будуть спрямовані на виявлення конкретних зв'язків між інституційними факторами і конкурентоспроможністю регіонів.

Бібліографічний список:

1. Приходченко Т.А. Оцінка інституційних чинників розвитку економіки регіону. *Економіка та суспільство*. 2016. № 6. 277 с.
2. Решетило В.П., Стадник Г.В., Островський І.А. та ін. Інституційні фактори стійкого розвитку регіональних соціально-економічних систем: монографія / за заг. ред. В.П. Решетило. Харків. 2013. 241 с.
3. Павліха Н.В., Кицюк І.В. Управління конкурентоспроможністю національної економіки: регіональний вимір: монографія. Луцьк, 2014. 184 с.
4. Захарченко С.В. Конкурентоспроможність регіонів України та стратегічні аспекти її підвищення (у контексті підходу фахівців IMD-Lausanne). *Регіональна економіка*. 2015. № 3(77). С. 44–51.
5. Нагорняк І.С. Кластери в інституційній проєкції. *Матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції «Формування механізму зміцнення конкурентних позицій національних економічних систем у глобальному, регіональному та локальному вимірах»*. 2021. С. 32–34.
6. Захарченко В.І. Кластерний підхід до аналізу і підвищення конкурентоспроможності економіки України та її регіонів. *Вісник Хмельницького національного університету: Економічні науки*. 2009. № 5. Т. 1. С. 53–57.
7. Крайник О. Кластери як інструмент економічного розвитку регіону. *Науковий вісник*, 2010. № 5. С. 152–157.
8. Зінченко О.А. Інституційні фактори формування іміджу регіону. *Причорноморські економічні студії*. 2017. Вип. 24. С. 182–187.
9. Бутенко А.І., Лазарева Є.В. Феномен кластера у формуванні інноваційної моделі економіки регіону. *Інвестиції: практика та досвід*. 2009. № 2. С. 25–28.

References:

1. Prykhodchenko T.A. (2016) Otsinka instytutsiinykh chynnykiv rozvytku ekonomiky rehionu [Assessment of institutional factors of the development of the region's economy]. *Economy and society*, no. 6, 277 p. (in Ukrainian)
2. Reshetylo V.P., Stadnyk G.V., Ostrovsky I.A. et al. (2013) *Instytutsiini faktory stiikoho rozvytku rehionalnykh sotsialnoekonomichnykh system* [Institutional factors of sustainable development of regional socio-economic systems]: monograph / za zah. red. V. P. Reshetylo. 241 p. (in Ukrainian)
3. Pavlikha N.V., Kytsiuk I.V. (2014) *Upravlinnia konkurentospromozhnistiu natsionalnoi ekonomiky: rehionalnyi vymir* [Managing the competitiveness of the national economy: the regional dimension]: monograph. 184 p. (in Ukrainian)
4. Zakharchenko S.V. (2015) Konkurentospromozhnist rehioniv Ukrainy ta stratehichni aspekty yii pidvyshchennia (u konteksti pidkhodu fakhivtsiv IMD-Lausanne) [Competitiveness of Ukraine's regions and strategic aspects of its improvement (in the context of the approach of IMD-Lausanne specialists)]. *Regional economy*, no. 3(77), pp. 44–51. (in Ukrainian)
5. Nahorniak I.S. (2021) Klasteri v instytutsiinii proiektzii [Clusters in institutional projection]. *Materials of the VI International scientific and practical conference «Formation of the mechanism for strengthening the competitive positions of national economic systems in global, regional and local dimensions»*. pp 32–34. (in Ukrainian)
6. Zakharchenko V.I. (2009) Klasternyi pidkhid do analizu i pidvyshchennia konkurentospromozhnosti ekonomiky Ukrainy ta yii rehioniv [A cluster approach to analyzing and increasing the competitiveness of the economy of Ukraine and its regions]. *Bulletin of the Khmelnytskyi National University: Economic Sciences*, no. 5, 53–57 pp. (in Ukrainian)
7. Krainyk O. (2010) Klasteri yak instrument ekonomichnoho rozvytku rehionu [Clusters as a tool of economic development of the region]. *Scientific Bulletin*, no. 5, pp. 152–157. (in Ukrainian)
8. Zinchenko O.A. (2017) Instytutsiini faktory formuvannia imidzhu rehionu [Institutional factors of regional image formation]. *Black Sea Economic Studies*, is. 24, pp. 182–187. (in Ukrainian)
9. Butenko A.I., Lazarieva Ye.V. (2009) Fenomen klastera u formuvanni innovatsiinoi modeli ekonomiky rehionu [The cluster phenomenon in the formation of an innovative model of the region's economy]. *Investments: practice and experience*, no. 2, pp. 25–28.